

TÖREDÉKEK A PSZICHOANALÍZIS KULTURÁLIS HELYZETÉRŐL

Bánfalvi Attila

„Mi van, ha a pszichoanalízis nem „tudomány”, egyetlen mai meghatározás szerint sem [...], de mi van akkor, ha mégis működik?”

Sander L. Gilman

A pszichoanalízis korszerűtlen... Hajlanánk arra, hogy a korszerűtlenséget, ezt a velejéig modern kifejezést, megbélyegzésként használjuk, a kor színvonalától való elmaradottság értelmében. De a kornak-nem-megfelelő nemcsak azt jelentheti, hogy alatta marad korának, hanem azt is, hogy túl van azon; hogy rácsodálkoznak: „Hát ez meg, mit keres még/már itt?!”. A pszichoanalízis tisztelői *remélhetik*, hogy otthontalansága a korán való túllépésben gyökerezik. De a „méjnstrím” úgy véli, hogy meghaladta a pszichoanalízis-féle tévelygéseket. Persze ma ez a fősodor, holnap majd valami más. És különben is, annyira ott-hon érezzük magunkat mai kultúránkban, hogy szégyellni kellene a kornak-nem-megfelelést...?!

A pszichoanalízis az emlékezetéről szól, a mai kulturális trendek pedig a felejtésről, a múlt kizárásáról, kiiktatásáról. A freudi terápia alapvetése az, hogy a személyes múlt újra-interpretálásával, a hozzá való új viszony kialakításával bővíteni lehet az egyén szabadságát. És noha az interpretáció többféle irányt nyithat meg, de mégiscsak van valami többé-kevésbé behatárolt a biográfiában; a múlt által teremtett személyiség ára a múlt általi valamelyes meghatározottság elismerése.

De nem az jelentené-e a legnagyobb szabadságot, ha nem is lenne múlt, legalábbis abban az értelemben, hogy a jövőt teljesen el lehetne szakítani a múlt-hoz fűződő kötelékeitől? Ha az életmód, hangulat, karakter választása teljesen a jelen végtelennek tűnő alternatíváiból fakadna? Ha a múlt csak negatívan, mint korlát lenne meghatározható? Ha az emlékezet csak felejtendőként jelenne meg?

A pszichoanalízis arról szól, hogy alakíts ki új viszonyt a múltadhoz, és ez alapján válaszd a jövődet – a választással járó felelősség viselésével együtt. Ami ma a traumakultúrában a pszichoanalízisből maradt, az éppen ennek az *étosznak* a kifordítása: a trauma, a múlt nem feldolgozandó alapja a jövőnek, hanem alibi, a saját életért viselt felelősség elhárításának eszköze; kiiktatandó tényező, hogy tiszta lapot lehessen nyitni a divatos karakterek választása számára. A mai múlt tehát vagy nemkívánatos, vagy csak önfelmentésként hasznos... a többi vonása már a *múlté*.

Önfeledt korban élünk, az önmagunk felejtése korában. Léteznek ugyan személyes adatok, amelyeket egy külső, ún. objektív mérce állít elő, de ezéért ezekből éppen a személyesség hiányzik. A pszichoanalízis nem képes ilyen adatokat előállítani, ezért csak kulturális-történelmi adatként érdekes.

A pszichoanalízis a különböző lélekrészek közötti párbeszédéről szól, ennek a számára rendezte be terét. Olyan személyiséget feltételez, akinek „mélysége” van. A „windows-személyiség” kora pedig éppen nem tűri a mélységet és a belső párbeszédet – csak kész karakterpanelek ki- és bekapcsolására rendezkedett be. Nem az elmélyülést, a mélységbe való lemerülést preferálja, mert nem hisz abban, hogy ott „hasznos dolgok” találhatóak, hanem csak a „ready-made” konstrukciók készletéből hajlandó válogatni.

A pszichoanalízis a modernitás egyik olyan utolsó intézménye, amely a szenvedést nem kiiktatni, megkerülni akarja, hanem építkezni belőle; ahol a szenvedésnek még van *értelme*. A pszichoanalízis a szenvedés vállalásáról szól, annak ígérete nélkül, hogy boldogság lesz az eredmény. A „közönséges boldogtalanság” freudi célja ma nem kielégítő, sőt egyenesen elfogadhatatlan. A kortárs trendek a szenvedés minden áron való elkerüléséről szólnak, és a „kípsmájling” felhőtlen boldogságáról. Csak boldogoknak szabad lennünk, a létezés más aspektusai jogosulatlanok és kiiktatandók. Talán már nem vagyunk elég erősek a boldogság hiányának elviseléséhez. A szenvedés előli menekülés kiszívta az erőnket. A pszichoanalízis pedig éppen ezt az erőt feltételezi és kultiválja. Olyan neurotikust feltételez, akinek látszólag nincs ereje az élet mindennapi semmisségeihez, de van ereje szembenézni az igazán fontos, az egzisztenciális szenvedés átjárta dolgokkal.

A pszichoanalízis olyan korszellemben gyökerezik, amelyben egyensúly van a szenvedés felszámolásának törekvése és az ezt szolgáló korlátozott technikai képesség között. Ez azt jelenti, hogy miközben medikális vagy terápiás praxisként alapvetően a szenvedés enyhítését kellett megcéloznia, de minthogy a szenvedés technikai eszközökkel felszámolhatatlannak tűnt, ezért „kénytelen volt” magával a szenvedéssel szembenézni, és azon, annak a jelenlétében, sőt olykor szításával dolgozni annak enyhítésért. A mai kultúránkban a szenvedés csak kiiktatandó mivoltában bukkan fel. A pszichoanalízis számára a gyógyulás vagy önmegismerés a szenvedés közegében zajlik, a mai ideál szerint viszont „előbb iktassuk ki, dobjuk el, számoljuk fel a szenvedést, azután *távollétében* ál-

lítsuk elő a megrendelő kívánta mélységnélküli karaktert. Csoda-e, ha a szenvedés még megfoghatatlanabb, kezelhetetlenebb, uralhatatlanabb alakokban lopódzik vissza; hogy rezisztenssé vált a felszámolását célzó technikákkal szemben. Talán, ha szóba állnánk vele, ahogy ezt a pszichoanalízis teszi, ha partnernek tekintenénk, akkor enyhültebb arcát mutatná felénk.

A pszichoanalízis kockázatos garanciák nélküli vállalkozás: nem biztos, hogy „jobban leszel” általa, de az biztos, hogy jobban ismered önmagad. Igen ám, csak hogy az önismeret ellene hat a nárcizmusnak, az „öneladhatóságnak”. Az önismeret szerényebbé, alázatosabbá, együtt érzőbbé tesz. De hogyan lehet ezzel karriert csinálni...?!

A pszichoanalízisben az emberi létproblémák még csak „pszichologizálódtak”, de úgy, hogy jelenlétük még átsejlett a pszichológiai nyelven. A mai medikalizációs tendenciák már „túllépnek” a pszichologizáción: minden probléma az individuális test fizikai-biológiai mechanizmusaiban oldható meg. Jó, jó, talán a lelki még átsejlik a testi-materiális nyelven. De hol vannak már a létproblémák...!?

A tudattalan annak a modern embernek a transzcendenciája, aki nem ismeri el a transzcendencia létét. A freudi antropológia kulcsmozzanat: *a tudattalan a mi Istenünk*.

A pszichoanalízis ennek az Istennek az üzeneteit interpretálja és fejt meg, a mítosz őrzője és gondozója. A tudományt úgy használja, mint a kereszténység a természeti vallásokat: egyszerre tagadja meg és építi be saját rítusába.

A pszichoanalízis tudományos plauzibilitásvesztése nem magyarázható *kizárólag* a tudományos módszer győzelmes előretörésével; nem pusztán azért veszített presztízszt, mert tudományosan túlhaladottá vált. Mert ugyan mindig is a huszadik századi nyugati korszellem egyik alapvető tudástípusa volt, de nem nyerte el a tudomány tetszését.

A pszichoanalízis – sohasem egyértelmű – tudományos karrierje hisztériás látszat volt csupán. De mint a hisztéria esetében mindig, a látszatot a lehető legkomolyabban kell venni.

A pszichoanalízis nem úszhatja meg sorsát, amíg a modern tudományok jelölik ki a létezők körét és határait. Rendszerint megkerülik azt a problémát, hogy a pszichoanalízisnek miért kell tudományosnak lennie a tudományos életforma mai definíciója szerint. A válasz olyan evidensnek tűnik a számukra, hogy fel sem teszik a kérdést: *Lényege szerint* – és nem a kordivatnak megfelelően – kell-e a pszichoanalízisnek tudományosnak lenni? Két világ polgárai-ként egyszerre szeretnének elfogadottá válni a tudományos kultúrában, és a tudattalanról tudósítani. Így persze mind a kettőben hontalanná válnak. Se tudósoknak, se „lelkészeknek” nem felelnek meg; marad az őrlődés és a nevetőségessé válás.

Mégis éppen az időleges győzelmek, „területfoglalások” hozzák létre azt a látszatot, hogy a pszichoanalízis tudományossága vagy már igazolódott vagy

csak idő kérdése ennek bizonyossága, és megfelelő technikai apparátus felvontatásával előállítható. A kítaszított így akar visszakéredzkedni – de mindig lelepleződik. A pszichoanalízisnek mindig is lesznek olyan pillanatai, amikor tudományosnak látszik, de ez csak múltó rosszullét. Hogyan is lenne képes egy tudomány bármit is mondani a tudattalanról azon kívül, hogy nem létezik, ha egyszer nem a tudomány rátekintésének megfelelően működik?